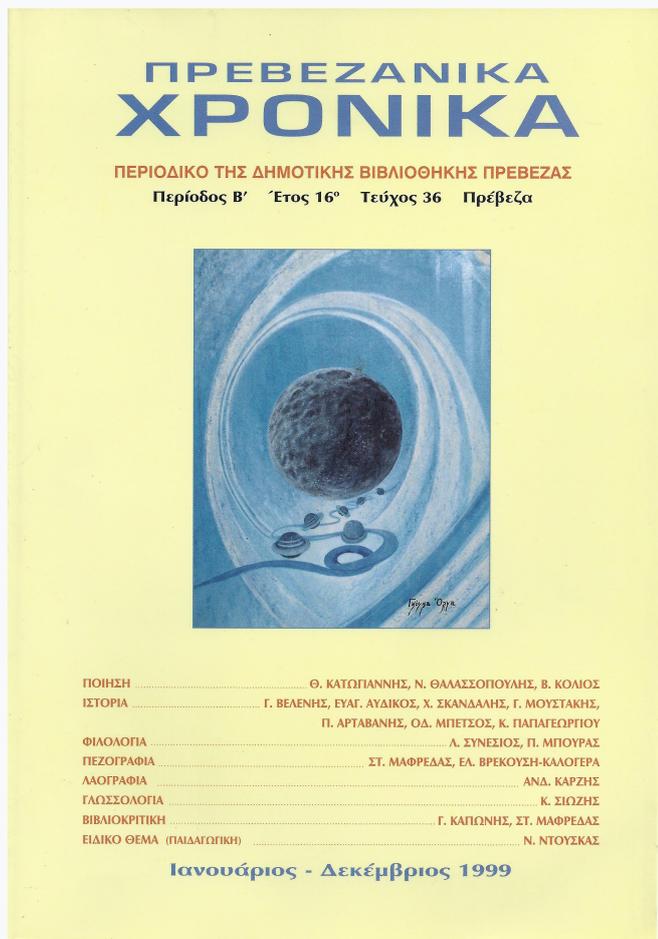

Πρεβεζάνικα Χρονικά

Αρ. 36 (1999)

ΠΡΕΒΕΖΑΝΙΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ, 36 (1999)

Νικόλαος Κονεμένος: Ο πρεβεζάνος λόγιος, κοινωνικός και γλωσσικός πρωτοπόρος του 19ου αιώνα.

Λάζαρος Συνέσιος

doi: [10.12681/prch.29240](https://doi.org/10.12681/prch.29240)

Copyright © 2022, Λάζαρος Συνέσιος

Άδεια χρήσης [Creative Commons Αναφορά 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Συνέσιος Λ. (1999). Νικόλαος Κονεμένος: Ο πρεβεζάνος λόγιος, κοινωνικός και γλωσσικός πρωτοπόρος του 19ου αιώνα. *Πρεβεζάνικα Χρονικά*, (36), 119–128. <https://doi.org/10.12681/prch.29240>

ΛΑΖΑΡΟΣ ΣΥΝΕΣΙΟΣ

Πεζογράφος

ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΚΟΝΕΜΕΝΟΣ**Ο Πρεβεζάνος λόγιος, κοινωνικός
και γλωσσικός πρωτοπόρος του 19ου αι.**

« Ο Κονεμένος δέν ἔγραψε κανόνας καί συνταγάς γλωσσολογικάς.
(...) Ἐδημιούργησε μέ τά ποικιλώτατα καί πολυειδή συγγράμματά του τό καλλίτερον, τό μουσικότερον καί τελειότερον γλωσσικόν ἰδίωμα. (...) Ὁ Κονεμένος προπαντός ἦτο ἄνθρωπος ἀρχῶν ἀπό ἐκείνους πού δέν ἔχομεν ἴσως οὔτε ὀλίγους πλέον ἐν Ἑλλάδι . (...) Ἡ φυσιογνωμία του, ἡ γελόεσσα, ἡ πάντοτε ἡρεμος καί γαληνιαία, ἐδείκνυε τάς μεγάλας του ψυχικάς ἀρετάς ».

Χ.Κ., ΕΣΤΙΑ 6 Μαρτίου 1907.

Τούτα τα λόγια του άγνωστου Χ.Κ., δημοσιευμένα, πρωτοσέλιδα, στην έγκυρη ΕΣΤΙΑ, λίγες μέρες μετά το θάνατο (1η Μαρτίου 1907 στην Κέρκυρα) του λόγιου, ποιητή, γλωσσικού και κοινωνικού πρωτοπόρου του 19ου - αρχών 20ου αι. (γεννήθηκε 15 Δεκεμβρίου του 1832 στην Πρέβεζα), του Νικόλαου Κονεμένου, δίνουν επιγραμματικά την προσωπικότητά του.

Από τη Λάκκα Σούλι και τους Κομνηνούς δεσπότες της Ηπείρου καταγόταν ο γενάρχης των Κονεμένων, καπετάν Λώλος - ή Γιώργης - ο οποίος έλαβε μέρος στο πλευρό των Ενετών κατά τον Ενετοτουρκικό πόλεμο του 1714-18 κι όταν η Πρέβεζα κι η περιοχή της περιήλθε στους Ενετούς, του παραχωρήθηκε μεγάλο κτήμα στο «Σκαφιδάκι» το 1727, κι από τότε εγκαταστάθηκε μόνιμα στην Πρέβεζα. Οι απόγονοί του ήταν επίλεκτα μέλη της κοινωνίας - εκτός απ' την οικονομική ευμάρεια απόκτησαν τίτλους, έλαβαν θέσεις διπλωματικές (ο Γεώργιος Ανδρ. Κονεμένος π.χ. [Πρέβεζα 1822 - Ιανουάριος 1894] χρημάτισε επιτραμμένος της οθωμανικής πρεσβείας στην Αθήνα, στην Πετρούπολη, γενικός πρόξενος στην Κέρκυρα, τοποτηρητής, στη θέση του αποχωρήσαντος ηγεμόνα της

Σάμου Στέφανου Βογορίδη, όπου προσέφερε ιδιαίτερες υπηρεσίες στη διοίκηση, στη δημόσια τάξη, στην εκπαίδευση· ο Σπύρος Γ. Κονεμένος, γενικός πρόξενος της Τουρκίας στην Κέρκυρα [1819-1824]· ο Καίσαρ Ν. Κονεμένος, ο τελευταίος των Κονεμένων, γιος του Νικόλαου, πρόξενος της Αγγλίας στην Πρέβεζα απ' το 1891 ως το 1922 [γεννήθηκε στην Πρέβεζα το 1858 και πέθανε το 1927]· ο ίδιος ο Νικόλαος ήταν γενικός πρόξενος της Τουρκίας στην Πάτρα απ' το 1869 ως το 1885). Και φυσικά, η μόρφωση κι η γενικότερη παιδεία των Κονεμένων ήταν υψηλού επιπέδου· ο γιος του καπετάν Λώλου, Ανδρέας [Πρέβεζα 1776-1855] σπούδασε ιατρική στην Πίζα και πρόσφερε πολλές υπηρεσίες ως γιατρός κατά την Επανάσταση στην Τριπολιτσά και αλλού· ο γιος του Γεώργιος [ο «Γεωργαμπέης»] σπούδασε στην Ιόνιο Ακαδημία και στο Πανεπιστήμιο Αθηνών· ο Νικόλαος σπούδασε στην Ιόνιο Ακαδημία κι έμαθε Γαλλικά και Ιταλικά [κάποια κείμενά του, π.χ. *Lardi ed omicidi*=Κλέφτες και δολοφόνοι, είναι γραμμένα στην ιταλική ή γαλλική γλώσσα]· ο γιος του Καίσαρας, πήρε κι αυτός ανώτερη μόρφωση, οκτώ χρόνια σπούδαζε.

Γόνος λοιπόν αυτής της επιφανούς πρεβεζάνικης οικογένειας ήταν ο Νικόλαος.

Ο πατέρας του Σπύρος Γεωργ. Κονεμένος, παντρεύτηκε την Κιάρρα Μάρκου Σικελιανού - απ' εδώ κι η συγγένεια με τον Άγγελο Σικελιανό. Κοντά στους Σικελιανούς στη Λευκάδα, έμεινε ο Νικόλαος τα πρώτα παιδικά του χρόνια, ως το 1841, κι εκεί έμαθε τα πρώτα του γράμματα και πήρε φροντισμένη ανατροφή, μαζί με τον πρωτοεξάδελφο και συνομήλικό του Ιωάννη Σικελιανό (1831-1910), αργότερα καθηγητή ξένων γλωσσών και πατέρα του ποιητή Άγγελου Σικελιανού. Απ' το 1841, μένει με τους γονείς του στην Κέρκυρα - ο πατέρας του ήταν Γενικός Πρόξενος της Τουρκίας εκεί - όπου τελειώνει τη Μέση εκπαίδευση και φοιτά, ως το καλοκαίρι του 1853, στην Ιόνιο Ακαδημία.

Ήδη, 22 μόλις ετών, έχει παντρευτεί τη σμυρνια άρχοντοπούλα Σαπφώ (ή Ελισάβετ) Σκυλίτση, κόρη του Ισιδώρου και αδελφή του Ιωάννη Σκυλίτση Ισιδωρίδη [Σμύρνη 1819-Μόντε Κάρλο 1890] λόγιου, ποιητή και μεταφραστή (γνώρισε στο ελληνικό κοινό μεγάλο μέρος της κλασσικής και νεώτερης ευρωπαϊκής γραμματείας και αποκλήθηκε «*ύπατος των μεταφραστών στην καθαρεύουσα*»). Ο πρόωρος αυτός γάμος, ήταν αποτέλεσμα πίεσης απ' το μεγαλύτερό του εξάδελφο Γεωργάμπεν - που υπηρετούσε τότε ως επιτετραμμένος της Τουρκίας στην Αθήνα- και της δεύτερης γυναίκας του Σεβαστής (κόρης του λέσβιου Αριστάρχη μπέν). Απ' το γάμο τους, γεννιέται η Βιργινία, το 1856 και ο Καίσαρας, το 1858. Όμως δεν ταίριαζαν με τη Σαπφώ για «*κάποιες ατέλειες του χαρακτήρα της, πού δέν έσυμβιβάζονταν μέ τόν χαρακτήρα του*» και γιατί ήταν «*γυναίκα πολύ ψυχρή έκ φύσεως και δέν υπήρξε ικανή (...) σέ κανένα τρόπο (...) νά τόν έλκύσει*». Έτσι, το καλοκαίρι του 1864, ο Κονεμένος την αφήνει στο Σκαφιδάκ,¹ όπου παραθέριζαν, και ξαναγυρίζει στην Κέρκυρα, όπου ζει μόνος του ως το 1869. Η γυναίκα του αρνείται το διαζύγιο, ο Νικόλαος συνδέεται με μια

υπηρετριά του κι αποκτά δυο παιδιά - τον Ξενοφώντα το 1876, που πέθανε 14 μήνες αργότερα και την Ελένη το 1879, που πέθανε το 1888. Το 1882 πεθαίνει ο πατέρας του Σπύρος, το 1883 η μητέρα του Κιάρρα και το 1896 η γυναίκα του Σαπφώ, εγκατεστημένοι όλοι τους μόνιμα απ' το 1864 στην Πρέβεζα. Η κόρη του Βιργινία παντρεύτηκε τον Άγγλο Τσάρλυ Μπλέκνεϋ - ο οποίος, μέχρι πριν λίγα χρόνια, υπέργηρος, επισκεπτόταν τα καλοκαίρια τα κτήματα των Κονεμένων στο Σκαφιδάκι.

Στην Κέρκυρα όπου μένει ο Νικόλαος, συνδέεται με τη Νικόλη, χήρα Παπαδόπουλου, «*γυναίκα σώφρων και πιστή*», κι αποκτάει μαζί της δυο παιδιά, το Σπύρο το 1897 και την Κιάρρα το 1899· την παντρεύτηκε πριν πεθάνει, όπως μας πληροφορεί ο Ηλ. Βασιλάς.

Τούτα τα παραπάνω, είναι τα καθαρά βιογραφικά στοιχεία για το Νικόλαο Κονεμένο, στοιχεία που μας βοηθάνε να τοποθετηθούμε στο κλίμα και τις συνθήκες της εποχής που έζησε. Αυτός όμως ο ευπατρίδης, ο διπλωμάτης, ο γόνος μιας πλούσιας οικογένειας - που παρά ταύτα, για διάφορους λόγους κι από ενέργειες συγγενών του, αντιμετώπισε οικονομικές δυσκολίες - είχε και πνευματικές ανησυχίες μα και μεγάλο ταλέντο.

Απ' το 1858, 26 χρόνων, άρχισε να γράφει και να δημοσιεύει έργα του - ποιήματα και πεζά και μελέτες. Πρωτοδημοσιεύτηκαν στην «*Πανδώρα*». Όταν η συλλογή αυτών των ποιημάτων δημοσιεύτηκε «*Έν Αθήναις, τυπογραφείον Δημητρίου Ίασεμίδου, Όδος Βορρέως, οίκια Πύρλα Ιατροῦ 10, 1879 - Ποιήματα Ν.Κ.*», σημειώνει ο ίδιος στον πρόλογο: «*Όταν ήμουν νεώτερος (από τὰ 1859 ως τὰ 1865) είχα δημοσιέψει μέ μία και ἄλλη ἔφημερίδα τῶν Κορφῶν, ἢ και μέ φυλλάδια, διάφορα μικρά ποιήματά μου. (...) Ἄν τούτα ἔννοηθοῦν και συμπαθηστοῦν και λάβουν κάποια μικρή ζήτησι ὅσο κὰν για νὰ πληρωθοῦν τὰ ἔξοδα τοῦ Τυπογραφείου ἴσως δημοσιέψω ἔπειτα και ἄλλα συνθεμένα σέ νεώτερην ἔποχή. Πάτρα, Αὔγουστος 1879 Ν.Κ.*». Ας απολαύσουμε κάποιους απ' τους στίχους του:

Ἦθελα ἦμαι κ' ἐγὼ συντροφιά σου
 ἔπανου ἐκεῖ στό δικό σου πλευρό,
 νά ξεχάσω τόν κόσμο σιμά σου,
 περασμένο για ἐμέ τό πικρό.
 (...)

Ἐκεῖ ἄπάνου μαζί κι ἄν βρεθοῦμε,
 μέ στερνή πρόσ τόν κόσμο ματιά,
 "Μικρέ κόσμε και ψεύτη", θά εἰποῦμε,
 "'δῶ εἶναι δόξα κ' ἐδῶ ἐλευθεριά"!

Τρέμει στήν κλίνη σου
 τό φυλαχτό·

τό φῶς τοῦ λύχνου σου
 τρέμει κι' αὐτό·
 τρέμουν τά γόνατα,
 τρέμ' ἡ καρδιά μου,
 τρέμει στά χεῖλη μου
 τό φίλημά μου.

(...)

Στά ὄνειράτά μου,
 στά ὄνειράτά μου,
 σοῦ δίνω, ἀγάπη μου,
 τό φίλημά μου.

Εκείνη την περίοδο, το 1859, βγάζει το λογοτεχνικό πολιτικοσατιρικό εγκυκλοπαιδικό περιοδικό «*Εωσφόρος*», που το συνέχισε αργότερα με το Λασκαράτο.

Μα εκτός από την ποίηση, ο Κονεμένος δούλεψε τον πεζό λόγο - και τον δούλεψε έντονα, υπεύθυνα, με πάθος. Οι γλωσσικές του πραγματείες, δημοσιευμένες χρόνια πριν, με την εμφάνιση του Ψυχάρη και το ξέσπασμα των γλωσσικών αγώνων ανασύρθηκαν απ' τη λησμονιά. Κι ο Κονεμένος έγραψε διάφορα άρθρα, με τον απώτερο σκοπό να δει το γλωσσικό να μπαίνει σ' ένα δρόμο που θα οδηγούσε στη λύση του κι όχι στην αποτελμάτωση. Ο Κάρολος Κρουμπάχερ (1856-1909, Γερμανός φιλόλογος, βυζαντινολόγος κι ελληνιστής) διακήρυξε πως ο Κονεμένος «*εὐστόχως προέλαβε τήν λύσιν τοῦ γλωσσικοῦ*».

Τα καλλίτερα κι ωραιότερα έργα του έγραψε κατά την παραμονή του στην Πάτρα (1869-1885). Σ' αυτά περιλαμβάνονται άρθρα, ποιήματα, δοκίμια για την οικογένεια, τη γυναίκα, τη γλώσσα κλπ.

Παραθέτουμε μερικούς χαριτωμένους στίχους από το ποίημα «*Τῇ ἀπανθρώπῳ ἐξαδέλφῃ μου Μαρίκᾳ Κονεμένου-Βέη*», γραμμένο στο «*Σκαφιδάκι* 11 Νοεμβρίου 1883». Το ποίημα αυτό, ανέκδοτο, είναι καταχωρημένο μαζί με 11 ακόμη, επίσης ανέκδοτα ποιήματα του Ν.Κ., σε τετράδιο, στο εξώφυλλο του οποίου αναγράφεται, έντυπη, η λέξη «*Εξηγήσεις*»: το τετράδιο αυτό διασώθηκε, μισοκαμμένο, από το δημοσιογράφο - εκδότη της πρεβεζάνικης εφημερίδας «*Αγών Πρεβέζης*» - Γιάννη Τάλλαρο, το μόνο από τα πολλά που περιέχονταν σε 7-8 μπαούλα και τα οποία κάπκαν (άγνωστο γιατί) με εντολή του Τσάρλυ Μπλέκνεϋ - γιου της κόρης του Νικολάου Κονεμένου, Βιργινίας, και κληρονόμου των Κονεμένων- στις αρχές της δεκαετίας του 1970, στο Σκαφιδάκι. Το τετράδιο αυτό βρίσκεται στο προσωπικό αρχείο του κ. Γιώργου Τάλλαρου, ο οποίος ευγενικά μας επέτρεψε την αντιγραφή:

Τί ! στίχους θές καί σύ,
 θεότρελλη κοπέλλα;
 Μά σύ δέν εἶσαι ἄνθρωπος!

Τί νάσαι! ... σά μιά βδέλλα,
 Όπού κολλᾶς, κολλᾶς σφιχτά,
 Μά ποιός νά σ' ἐννοήση!
 (...)
 Συμπάθειο, πού σέ πείραξα,
 Μά ἄρα μάρα,
 Κατάπιε την τώρα κι' αὐτήν,
 τήν κουταμάρα.
 (...)
 Συμπάθειο, σύ 'σαι ζούζουρι,
 Κι' αὐτά εἶν' ἄρες μάρες,
 μά σένανε σοῦ πρέπανε
 Αἱ τέτοιες κουταμάρες.

Απ' το ἴδιο ἐπίσης τετράδιο, εἶναι και το ἀκόλουθο, ἀνέκδοτο, ποίημα:

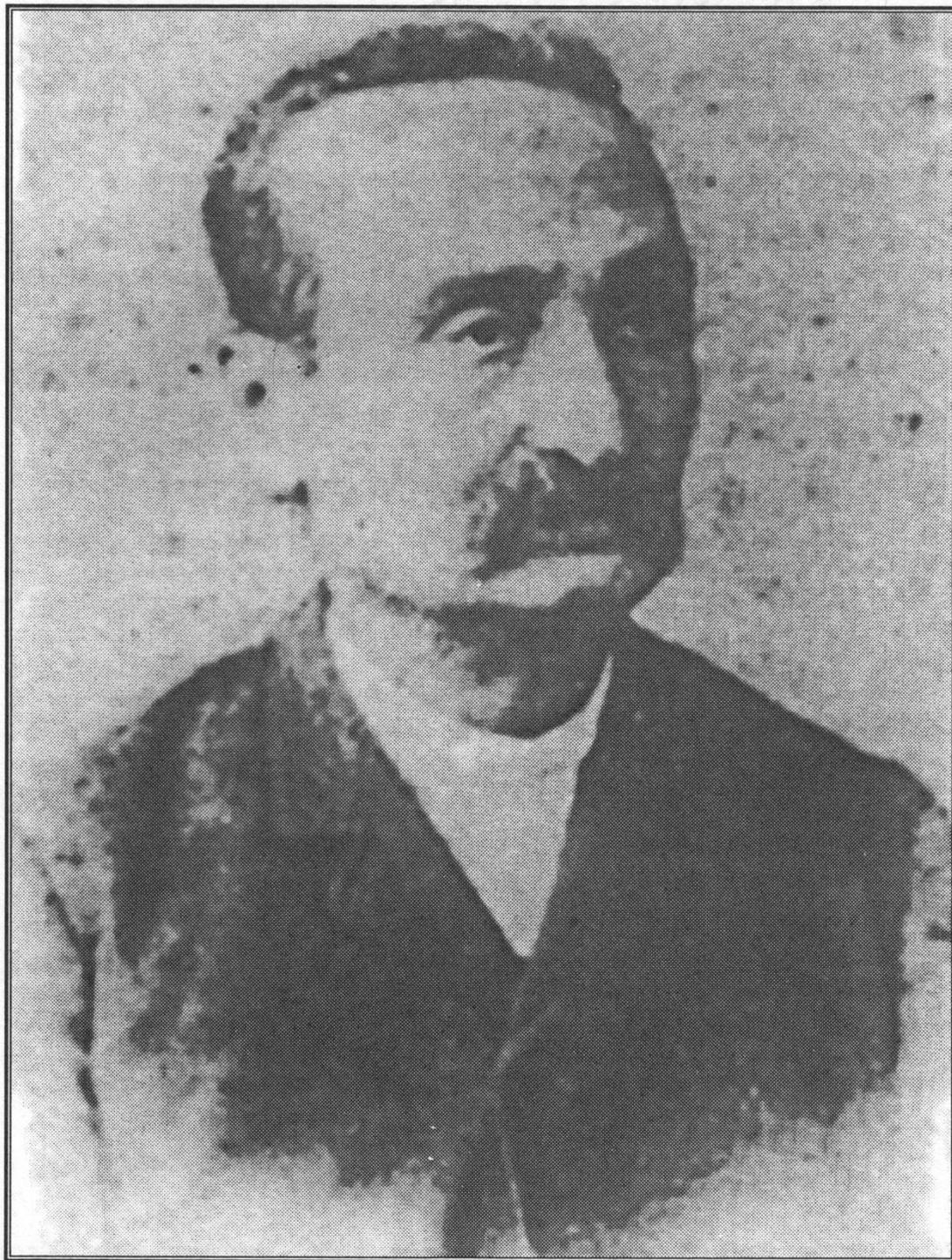
Ὁ φλογερός μου ἔρωσ!

Καί μακράν σου ὅταν εἶμαι
 διατί νά μέ παιδεύης;
 Καί πλησίον ἔτι πλέον
 Διατί μέ τυρρανεῖς;
 (...)
 Πρόσεξε! Ἐάν δέν φθάσουν,
 Τόσα δείγματα ἀγάπης,
 Ἐάν ἔτι ἄλλα θέλεις,
 Ἴνα ἀνταποκριθῆς ...
 Γνώριζε, δέν ἔχεις πλέον
 Εἰμή τοῦτο ν' ἀποκτήσης:
 Μάτην τότε θά θρηνήσης,
 Τόν νεκρόν μου θ' ἀποσπασθῆς!

Σκαφιδάκι 12 Φεβρ. 1883.

Εκείνη την περίοδο, εκδίδεται Δαπάνη τοῦ Τυπογράφου, Κερκύρα, Τυπογραφεῖον ὁ Κάδμος-Νεοφύτου Καραγιάννη, 1873, ἡ πραγματεία του «Τό ζήτημα τῆς γλῶσσας», γραμμένη σην Πάτρα το Γενάρη του 1873. Κι ἀκολουθεῖ το 1875 (ἐπίσης Τυπογραφεῖον ὁ Κάδμος) «Καί πάλε περί γλώσσας.»

Γράφει: «... Ἡ γλῶσσα μας εἶναι μιά καί παντοῦ καί κάτι μικροί καί ἀσημαντοί ἰδιωτισμοί, πού ξεχωρίζουν μερικές φορές τή γλῶσσα ἀπό τόπο σέ τόπο, δέν εἶν' ἀρκετοί γιά νά μᾶς κάνουν νά συμπεράνουμε, πῶς ἡ γλῶσσα

Νικόλαος Κουρέμενος
1832 - 1907

δέν εἶναι μία καί ὁμοία (...) Ἡ ἀρχαία γλῶσσα ἔχει ὁμορφιές κι ἔχει εὐγένειες, πού δέν τίς ἔχει ἡ νέα. Ἄλλ' ἡ νέα ἔχει κι αὐτή ἄλλες δικές της ὁμορφιές κι ἄλλες εὐγένειες πού δέν τίς ἔχει ἡ ἀρχαία (...) Οἱ γλῶσσες, καθώς ὅλου τοῦ κόσμου τά πράγματα καί οἱ συνήθειες, μέ τόν καιρό χαλᾶν, ἀλλάζουν, μεταμορφώνονται (...) Δέν πρέπει λοιπόν νά παραξενευόμαστε (...) ἄν καί τή δική μας γλῶσσα τήν εὐρήκαμε χαλασμένη (...) Ἡ φτώχεια της, μόνο ἡ φτώχεια, κι ὄχι τό χάλασμα, πρέπει ν' ἀποδοθεῖ στήν ἀμάθεια καί τή δυστυχία τῶν αἰώνων, πού μᾶς τήν ἐπαράδοκαν (...). Ἐχομε γλῶσσα, κι εἴμαστε ἔθνος, ἀλλ' ἄν καταφρονᾶμε τή γλῶσσα μας καί δέν τήν περιποιούμαστε, τοῦτο δείχνει, ὅπως, ἄν ἔχομ' ἔμπει στόν δρόμο τοῦ πολιτισμοῦ, σέ ἐκεῖνον ὁμως τοῦ εὐγενισμοῦ δέν ἔχομ' ἔμπει ἀκόμα».

Στη δεύτερη περίοδο (1885-1907), τὴν Κερκυραϊκή, συνέχισε νὰ γράφει ἄρθρα καὶ δοκίμια καὶ χρονογραφήματα, ἄρθρα φιλολογικὰ καὶ βιβλιοκριτικὰ, ποιήματα σατιρικά καὶ λυρικά, διατριβές, μεταφράσεις τοῦ Στεκέτι καὶ τοῦ Δάντη, ασχολήθηκε με τὴ μελέτη τῆς νεοελληνικῆς λογοτεχνίας, ἀγκάλιασε ὅλα σχεδόν τὰ νεοελληνικὰ προβλήματα. Σ' ὅλα ἐδῶσε τὴν προσωπικὴ του σκέψη, με πρωτοτυπία που καταπλήσσει. Με τὶς γλωσσικὲς του πραγματείες ἐδείξε τὴν ἀξία τῆς δημοτικῆς σὴν πράξη καὶ σὴν θεωρία, δίνοντας υπέροχες σελίδες νεοελληνικοῦ στοχαστικοῦ λόγου. Με ἐπιχειρήματα καταπληκτικὰ, παρουσίασε τὶς καταστρεπτικὲς συνέπειες τοῦ λογιωτατισμοῦ σὴν ἀνάπλαση καὶ σὴν παιδεία τοῦ ἔθνους.

Με τὸ αἰσθητήριο τοῦ ἀληθινοῦ λογοτέχνη καὶ γλωσσοπλάστη, χωρίς νὰ εἶναι γλωσσολόγος, ἐδείξε τὴν πρακτικὴ λύση τοῦ γλωσσικοῦ. Ο προσωπικὸς τόνος, τὸ ἐλεύθερο τοῦ στοχασμοῦ τοῦ ξετύλιγμα, κάνουν τὰ δοκίμια τοῦ Κονεμένου «τά τολμηρότερα καὶ ἀκριβότερα δημιουργήματα μιᾶς περιόδου τῆς λογοτεχνίας μας φτωχῆς ἀπὸ ἔργα ζωντανὰ καὶ ἀδειανῆς ἀπὸ περιεχόμενο», ὅπως χαρακτηριστικὰ σημειώνει ὁ Γιώργος Βαλέτας.

Μερικοὶ ἀνέκδοτοι στίχοι (ἀπ' τὸ ἀρχεῖο τοῦ κ. Γ.Τ. κι αὐτοῖ):

Σ' ἀφήνω γειά!

Θά φύγω θά σ' ἀφήσω πλὴν πάντοτε κοντά σου
 θά 'νάν ὁ λογισμὸς μου μέ χάϊδια μέ φιλιά
 θά φύγω θά σ' ἀφήσω μά πάλι θά ξανάρθω
 Καί πάλι θά σέ σφίξω σ' ὀλόθερμη ἀγκαλιά.
 (...)

Θά φύγω θά σ' ἀφήσω χαριτωμένο πλάσμα
 (...)

Ἄγάπη μου θά φύγω ... φεύγω ... σ' ἀφήνω γειά!

Αττάλεια 1893

Ὁ ὕλισμός

Εἶναι θεριό τρομαχτικό,
 Σπλάχνα, καρδιά δέν ἔχει·
 Τά μάτια του εἶν' ἀκίνητα,
 Ἄλλά παντοῦ προσέχει!
 (...)

 Προφυλαχθεῖτε βρέ παιδιά,
 Κί' εἶναι τοῦ κόσμου χαλασμός,
 Διαολικό σημεῖο,
 Ἐκεῖνο τό θεριό,
 Ὅπου λογιέται ὕλισμός!

Φβρ. 1898

Ἡ κερκυραϊκή εφημερίδα «*Φωνή*» εἶναι το βῆμα που πολλές φορές χρησιμοποίησε ο Κονεμένος για να κάνει γνωστές τις θέσεις του και ν' αποτυπώσει τις ιδέες του.

Ἄριστος τεχνίτης του λόγου, και κάτοχος βαθύς της γλώσσας, αὐτός ο συνειδητός δημοτικιστής, χρησιμοποιεῖ ἀφογὰ και την καθαρεύουσα. Χαρακτηριστικό εἶναι το κείμενο επιστολῆς του - δημοσιεύθηκε στην Κέρκυρα το 1901, γραμμένη την 1η Μαρτίου 1900 - που απευθύνεται «Πρὸς τὰς ἀνεψιάς μου Μαρίαν Σδρίνη καὶ Εὐρυδίκην Κουγιτέα, καθὸ θυγατέρας τοῦ ἐξαδέλφου μου Γεωργίου Κονεμένου» και αφορά στη διεκδίκηση κληρονομικῶν του δικαιωμάτων στην περιουσία των Κονεμένων στην Πρέβεζα. Ενδεικτικά παραθέτουμε κάποιες παραγράφους: «Δέν ἤξεύρω, καί πολύ ἀμφιβάλλω, καί ἔχω λόγον διά ν' ἀμφιβάλλω, ἂν σᾶς εἶναι γνωστόν, ὅτι κατά τόν Ὀθωμανικόν Νόμον εἶχα δικαίωμα κληρονομίας ἐπί μεγάλου μέρους τῆς πατρικῆς σας περιουσίας. Ἡ μήτηρ σας, ἡ ὁποία ἐγίγνωσκε τοῦτο (...) μέ ἐπιστολήν της ἀπό Πρέβεζαν, ἐπεφόρτισε τόν ἄλλον ἐδῶ πρωτοεξαδέλφον μου Ναπ. Ζαμπέλην, νά μεσιτεύσῃ καί μέ παρακινήσῃ νά παραιτηθῶ διά μιᾶς ἐπισήμου πράξεως ἐκεῖνου τοῦ δικαιώματός μου ἐπί τῆς κληρονομίας (...). Προσθέτω καί ὅτι ἀμφιβάλλω ἂν σᾶς εἶναι γνωστόν, ὅτι τό στάδιον καί τήν τύχην του ὁ πατήρ σας τά ἐχρεωστοῦσεν εἰς τόν ἰδικόν μου πατέρα, ὁ ὁποῖος εἶχε φροντίσει περί τῆς ἀνατροφῆς του (...) καί τοῦ εἶχε δώσει τήν ὠθησιν ὅταν (...) τόν εἶχε συστήσει εἰς τήν ἐν Ἀθήναις Ὀθωμανικήν Πρεσβείαν ἐπί Μουσούρου (1840). Τοῦτο εἶναι γνωστόν εἰς ὅλους τοὺς συγγενεῖς καί φίλους καί γνωρίμους μας ἐκείνης τῆς ἐποχῆς καί εἰς Πρέβεζαν καί εἰς Λευκάδα κί' ἐδῶ».

Με τις μεταφράσεις του Πινδάρου και της Σαπφούς, ο Κονεμένος προέτρεξε της εποχής του που θεωρούσε βεβήλωση τη μετάφραση των αρχαίων. Στην ποίηση, εἶναι ἀπ' τους πρώτους που δούλεψαν τον ενδεκασύλλαβο.

Τα γλωσσικά του μελετήματα, παρουσιάζουν πλούτο στοιχείων λογοτεχνικής κριτικής.

Με τόλμη, ανεξαρτησία, οξυδέρκεια, ο Κονεμένος αντιμετώπισε όλα τα προβλήματα της νεοελληνικής κοινωνίας. Το κοινωνικό, το τουριστικό, το πολιτικό, το πολιτιστικό, το οικονομικό, το δημογραφικό, το εκπαιδευτικό, το φεμινιστικό, το βαλκανικό - όλα, όσα απασχολούσαν το σύγχρονο κόσμο του.

Οι ιδέες του, οι θέσεις του είναι νεωτεριστικές. Στοχεύουν στην αναμόρφωση, στη δημιουργία ευνομούμενης κοινωνίας, στον εκσυγχρονισμό. Ενώ πολλές του θέσεις αριστερίζουν, ο Κονεμένος στάθηκε ένας φωτισμένος, προοδευτικός αστός. Δεν είδε με καλό μάτι τον αναρχισμό και το σοσιαλισμό, ούτε μπήκε στις γραμμές του ριζοσπαστισμού, αν και ήταν γνήσιος φορέας των ιδεών της Γαλλικής Επανάστασης. Κι ούτε άθεος, ούτε άθρησκος ήταν - όπως από μερικούς κατηγορήθηκε (απ' την «*Απόκριση στον καλόγερο*» φαίνεται η πίστη του).

Η κοινωνική του κριτική, φώτισε αποκαλυπτικά κι άλλα οδυνηρότατα προβλήματα της νεοελληνικής κοινωνίας της εποχής του: το βυζαντινισμό, τον τρόπο απονομής της δικαιοσύνης, τη σκλαβιά της γυναίκας, την αξία της και τις δυνατότητές της, τη θέση μας και τη σχέση μας με τους βόρειους γείτονές μας.

Παντού στο έργο του κυριαρχεί ο πατριωτισμός, η ελληνικότητα, ο βαθύτερος ανθρωπισμός, ο αγώνας για το σωστό, το δίκαιο, το ηθικό.

«*Ο Νικόλαος Κονεμένος είναι ο μεγαλύτερος Έλληνας εγκυκλοπαιδιστής, ο Ρουσσώ, ο Μπελίνσκη τής Ελλάδας... Πνεῦμα καθολικό, πρωτότυπο, ανήσυχο και τολμηρό, αγωνίστηκε σά διαφωτιστής και άφύπνησε τήν εποχή του*» συμπεραίνει ο Γ. Βαλέτας.

«*Οι Έλληνες δέν θά μπορούσαν νά χρησιμοποιήσουν τά μάρμαρά τους καλλίτερα, παρά ύψώνοντας μνημεία όχι μόνο στόν Κολοκοτρώνη, τόν Ύψηλάντη, τόν Κανάρη, αλλά και σέ άνδρες σάν τόν Κονεμένο, τόν Πολυλά, τόν Ψυχάρη, τόν Ροΐδη*», θα γράψει ο Κ. Κρουμπάχερ. «*Ο Κονεμένος είναι πάντα σχεδόν ο θησαυροφύλακας του ὀρθοῦ και του ωραίου λόγου*» θα τονίσει ο Κωστής Παλαμάς.

Επιδιώκοντας να προσφέρει το καλλίτερο, το προσφορότερο, μελετούσε κι έγραφε ασταμάτητα μέσ' στο ερημικό του σπουδαστήριο, στην οδό Αγίας Αικατερίνης 23, στην Κέρκυρα, ως που έφυγε για το μεγάλο ταξίδι, την 1η του Μάρτη του 1907.

Κι ενώ αυτός ο ποιητής, ο δοκιμιογράφος, ο κριτικός, ο φιλόσοφος, ο εγκυκλοπαιδιστής, ένας απ' τους πρώτους μας διηγηματογράφους, θάπρεπε νάχει θέση εξέχουσα σ' όλες τις ιστορίες της νεοελληνικής λογοτεχνίας και κριτικής, στις ανθολογίες και τις γραμματολογίες, περιέργως λείπει ή αναφέρεται με δύο γραμμές - μέχρι τουλάχιστον πριν λίγες δεκαετίες.

Το 1937, γίνεται μια σοβαρή αναφορά στο Νικόλαο Κονεμένο απ' το Γιώργο Βαλέτα στην *Ανθολογία της Δημοτικής Πεζογραφίας*. Το 1952, ο Φάνης Μιχαλόπουλος αφιερώνει μια διεξοδική μελέτη στον Κονεμένο στην

Αγγλοελληνική Επιθεώρηση. Στις 13 Ιουνίου 1957, ο Σύλλογος Πρεβεζάνων της Αθήνας οργανώνει μια πνευματική εκδήλωση στο Θέατρο Μουσούρη, όπου ο Ηλίας Βασιλάς δίνει μια ζωντανή εικόνα της ζωής και της προσωπικότητας του Κοινομένου. Το 1965, εκδίδεται από το Γ. Βαλέτα ο Α' τόμος των *Απάντων του Κοινομένου*, με πεζά κείμενα (750 σελ), χωρίς να ολοκληρωθεί, ακόμη, η έκδοση. Το 1980, ο Πνευματικός και Καλλιτεχνικός Σύνδεσμος Πρέβεζας στήνει προτομή του χάλκινη στη γενέτειρά του. Την 1η Φεβρουαρίου 1992, κατά τη διάρκεια Επιστημονικού Συμποσίου για το Γιώργο Σεφέρη - οργανωμένου στην Πρέβεζα από το Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων και το Δήμο Πρέβεζας, και παράλληλα με τ' αποκαλυπτήρια της προτομής του Κώστα Καρυωτάκη - γίνεται από το γράφοντα σύντομη αναφορά στη μνήμη Κοινομένου κι αποφασίζεται η σύγκληση Επιστημονικού Συμποσίου για το Νικόλαο Κοινομένο, το οποίο πραγματοποιείται στην Πρέβεζα στις 3 και 4 Σεπτεμβρίου 1994 (τα Πρακτικά του εκδόθηκαν από τη Δημοτική Βιβλιοθήκη Πρέβεζας το Μάρτιο 1995). Όλα τούτα, είναι ελάχιστη αναγνώριση και τιμή - μα και προσπάθεια προσέγγισης - στο έργο του δημιουργού, για τον οποίο ο Παλαμάς σημειώνει πως «τήν πιά διαλεχτή του ποίηση ό Κοινομένος φαίνεται πώς τήν έβαλε στον πεζό λόγο».

Γράφει ο Κοινομένος, κι είναι τούτο παρακαταθήκη του, με την οποία και κλείνουμε την αναφορά μας στο στοχαστή και ποιητή - με την ευρεία έννοια της λέξης:

«Αυτές οι λογοτριβές για τή γλώσσα δέν τελειώνουν ποτέ (...) Είμαστε μοιρασμένοι σε τρεις σχολές. Τήν πρώτη τή σχηματίζουν οι καθαρεύοντες, όπου θέλουν ν' άπαρνηθοῦμε τή φυσική γλώσσα μας και βάλομε στή θέση της μιάν τεχνητή, ένα τέρας πολύμορφο, ένα απόβαλμα χωρίς ψυχή. (...) Τή δεύτερη τή σχηματίζουν οι δημοτικιστές, όπου θέλουν νά διαφθείρουμε τό μέρος εκείνο τής γλώσσας, όπου δέν μᾶς έχει παραδοθεῖ διεφθαρμένο, για νά ταιριάσει μέ τό άλλο μέρος. Τήν τρίτη τήν άπαρτίζουν άλλοι δημοτικιστές, όπου θέλουν νά αφήσομε τά πράγματα καθώς είναι και καθώς τά βρήκαμε και νά πᾶμε ἔτσι εμπρός. Σε τούτη τήν τρίτη σχολή ανήκω κι ἐγώ. Ἐμεῖς θά μιλήσομε και θά γράψουμε για μᾶς, κι ὄχι για τούς μεταγενέστερους, καθώς κάνουν οι διαφθορεῖς τής γλώσσας».

Πρέβ. 28 Απρ. 1995